

ALS DE GEEST DE RUIMTE KRIJGT

Godfried kardinaal Danneels

Uit zijn toespraak van, gehouden op de Nationale Open Dag van de Katholieke Charismatische Vernieuwing in Nederland op Pinkstermaandag 20 mei 1991 te Utrecht.

1. Inleiding
2. Slapend christendom wordt wakker
3. Eerste bekering
4. Als de geest de ruimte krijgt
5. Slot

Ik heb vaak gedacht, en hopelijk ook velen met u: wat is het jammer dat ik er niet bij was op de eerste Pinksterdag. We hebben daar iets gemist.

En toch zou ik zeggen: eigenlijk hebben we niets gemist, want de heilige Geest maakt het mogelijk in de Kerk en in het christelijk leven van gelijktijdig te worden met de mysteries uit het leven van onze Heer.

Pinksteren is helemaal overgegaan in de Kerk en de sacramenten. Wij missen dus niets. Waren we op eerste Pinksterdag aanwezig geweest, we zouden niet anders, niet beter, niet enthousiaster geweest zijn dan nu, want de eerste Pinksterdag was een gebeuren in geloof. We hoeven dus niet te zeggen: jammer dat ik er niet bij was - want we zijn er bij, vandaag.

BEKERING

Aan de Geest de ruimte geven. Wat is het eerste dat gebeurt als de Geest in het hart van iemand binnenkomt? Het is dat hij zich bekeert. Als antwoord op de preek van Pinksteren door Petrus zeiden de toeschouwers: 'Ons hart is doorboord, het gaat ons dwars door het hart'. Dat is de eerste vrucht van de Geest. Gaat er iets dwars door mijn hart? En wat? Niet gelijk wat. Het eerste wat door het hart gaat als de Geest erin komt is, dat ik plots overtuigd word van een oneindige kleinheid, nietigheid en zonde, dat ik mij hopeloos onmachtig voel; en tegelijkertijd dat God verschijnt als een eindeloos barmhartige, liefhebbende, tedere en aantrekkelijke God. Dát doet een hart breken, die twee gevoelens tegelijk: Gods oneindige liefde en goedheid voor mij en mijn ongeloof en zwakheid. Men noemt dat bekering, ommekeer.

Er lopen heel veel heilspredikanten rond op onze straten heden ten dage. Zij zijn allemaal niet christelijk wanneer zij niet beginnen met: 'Bekeert uw hart, voel de Geest dwars door uw hart heen gaan'. Velen slaan dat stadium over

en beloven ons het heil als een soort ingaan op onze religieuze verlangens. Maar het Christendom is niet louter een prothese om aan onze verlangens te voldoen, een arm die God er bij aanzet als we de onze kwijt zijn. Zo'n arm is een pure prothese.

Het Christendom begint bij een diep gelukkig gevoel van klein zijn én van Gods oneindige grootte, van bekering van het hart. Het moet dwars door uw hart gaan. Het moet niet louter de bevrediging zijn van de eerste gevoelens van uw hart, al zijn die ook legitiem en wettig. Maar daar begint het christendom niet; het begint bij het breken van het hart. En dit eerste criterium is fundamenteel om te weten, als iemand op mij afkomt en me over Jezus spreekt, of hij het over de ware Jezus heeft. Dat is het eerste: Gods gratuïte¹ liefde voor mij arme zondaar.

HET VERSTAAN VAN DE SCHRIFTEN

Het tweede dat de Geest in ons doet, is dat Hij ons leert begrijpen wat de Heer gezegd heeft: 'De Geest zal u alles leren en in herinnering brengen wat Ik u gezegd heb' (vgl. Johannes 14,26). En inderdaad, de werking van de Geest gaat gepaard met meestal een opvallend fris gevoel voor het evangelie, een nieuw begrijpen op een drievoudige manier.

- Het eerste wat begrijpen betekent is dat ik bij die zin die ik al honderd keer gehoord heb besef: het is voor mij gezegd. Dit kunt u niet uit eigen kracht doen, maken dat u bij het horen van een zin uit het evangelie denkt en voelt: dat is voor mij. Dat doet de Geest.

We kunnen wel op eigen kracht de woorden begrijpen 'Kom en volg Mij'; we weten wat komen en volgen is. Maar 'kom jij en volg Mij', dat begrijpen we niet uit eigen kracht, dat zegt Hij ons.

Maar er is nog iets meer.

- Ten tweede: we begrijpen het ook als we Gods Woord kunnen plaatsen binnen het ge-

heel van het Evangelie en het Oude Testament. Wanneer er in ons hoofd kruisverbindingen beginnen te ontstaan tussen oud en nieuw en nieuw onderling, wanneer een soort netwerk zich openbaart van allerhande woorden die elkaar in evenwicht houden, want soms begrijpen we het Evangelie door het te herleiden tot een slagzin. We hebben het niet begrepen als die slagzin geen plaats neemt in het netwerk van het hele Evangelie. Want Jezus zegt meestal twee dingen tegelijk. Hij zegt: werkt en arbeidt voor het welzijn van de mens en van u, en Hij zegt ook: weest arm, enzovoort.

- Het derde wat de Schrift begrijpen betekent is genade krijgen op elk moment van het leven, in welke omstandigheden dan ook die genade in het hoofd te voelen neerdalen. We hebben Jezus' woord echt begrepen wanneer we voor elke omstandigheid in ons leven, op elk ogenblik vanzelf spontaan een woord van Jezus horen. Die ononderbroken memorie, dit ononderbroken geheugen van wat Jezus over alles gezegd heeft en te zeggen heeft, is een gave van de Heilige Geest. Geen vrucht van werken met concordantie. Dit is puur de gave van de Heilige Geest, Hij zal u op elk ogenblik zeggen wat ge moet doen. De Geest leert ons begrijpen.

DE LEVENDE HEER

De Geest leert ons nog meer. Hij leert ons Jezus als een levend iemand voor ons te zien. Het leven van Jezus en zijn verrijzenis hangen toch niet af van ons bewustzijn? Zeker niet: Jezus leeft! Objectief. Maar Hem werkelijk ervaren als meer dan een dode gedachtenis (zoals we ons meer figuren uit een andere geschiedenis en onze voorouders kunnen herinneren als dode beelden), dat dat overschreden wordt, is van de Heilige Geest. Hij maakt Jezus levend voor Hemzelf in de verrijzenis, maar voor ons ook. En hoe kun je nu weten of Jezus dood is of levend, subjectief gezien? Of je in Hem binnengaat als een levende, of alleen aan Hem denkt als een dode, een begrip? Als de postbode 's morgens voorbij komt en een brief in de bus gooit en u bent ergens achter in het huis bezig, ja dan laat u dat gebeuren en dan zegt u gewoonlijk niets. Als de postbode aan zou bellen en u iets overhandigt, ter hand stelt, een pakje of een aangetekende zending, dan zegt u normaal minstens 'dank u, post'. Tot dode dingen zegt men niets. Tot levende dingen spreekt men. Ik zou geen enkele goesting hebben van tegen deze metalen dingen (de opgestelde mi-

crofoons) te praten, moest u er niet achter zitten, die leeft. Ook dat gebeurt.

Wanneer is Jezus voor ons levend? Als wij beginnen te praten met Hem. Als wij Hem loven en prijzen, Hem danken, Hem vragen. Tot dode dingen spreekt men niet, tot levende mensen spreekt men. En onder bezieling van de heilige Geest blijft die Jezus levend voor ons. Datgene waaraan we dat kunnen merken is het onweerstaanbaar verlangen om met Hem te praten, d.w.z. het stille verlangen naar het gebed. Jezus is levend voor een biddende mens, Hij is dood voor een denkende mens. De Geest maakt levend wat dood is. Hij maakt tot werkelijkheid wat slechts een herinnering dreigt te zijn. En niemand kan het evangelie uitdragen en ervan leven als de Heer voor Hem geen levende persoon is geworden tot wie hij bidden kan. Dat is wat de Geest doet: Hij bekeert ons, Hij maakt ons de Schrift toegankelijk en legt ze ons uit en maakt voor ons de Heer levend, zodat wij tot Hem kunnen bidden.

Vragen voor een groepsgesprek

1. Is de Geest ook dwars door mijn hart gegaan? Had ik ook die ervaring zoals hier omschreven?
2. De Geest geeft ons een nieuw begrijpen van de Schriften op een drievoudige manier. Welke herken ik bij mezelf?
3. Zie ik Jezus als een levend Iemand voor me? Verlang ik met Hem te praten?

¹ Gratuite = om niet.

Deel 2

ALS DE GEEST DE RUIMTE KRIJGT SLAPEND CHRISTENDOM WORDT WAKKER

Godfried kardinaal Danneels

Wat gebeurt er als de Geest in het hart van iemand binnenkomt? In het vorige nummer zei kardinaal Danneels: 'Het eerste wat gebeurt is bekering, en het tweede dat je gaat begrijpen wat God zegt. Bovendien leert de Geest ons Jezus als een levend Iemand voor ons te zien.' Hieronder het tweede deel van zijn toespraak 'Als de Geest de ruimte krijgt', 20 mei 1991.

EVANGELISATIE

- Het derde wat de Geest doet, is ons goesting geven en verlangen om te evangeliseren, om over Hem te spreken. Er is een ongelooflijk groot verschil tussen (a) iemand die overtuigd is van Christus en in Hem gelooft en (b) iemand die de eerste keer over Hem publiek spreekt. Dit verschil is zo groot dat je zou kunnen zeggen: het ene is een slapend christendom en het andere is een wakker christendom. De drempel die daar tussen ligt, tussen het weten en het zeggen, tussen het bezitten en het doorgeven, tussen het geloven en het evangeliseren, is in onze tijd een hoge drempel. Wij leven in een tijd van een zucht naar tolerantie, niemand iets opleggen, niemand benaderen om hem te beïnvloeden.

De drempel om te spreken over Jezus is dikwijls in onze maatschappij en ook in onze Kerk bijzonder hoog geworden. De nacht tussen de zaterdagavond in het Cenakel met de apostelen en de zondagmorgen 9.00 uur op Pinksteren is bijzonder lang en duister. Wij blijven in de schrik zoals de apostelen voor Pinksteren. We hebben zo'n moeite om in de openbaarheid te komen en te spreken. Och zeker, we hebben geen moeite waar we met veel gelijkgezinden bijeen zijn, maar wel waar we de enige gelijkgezinde zijn. Die drempel kan alleen de Geest doorbreken. Het is louter de Geest geweest, die de apostelen gebracht heeft van de zaterdag tot de zondagmorgen 9.00 uur. Hij alleen heeft dat gekund.

Vaak horen wij wanneer we tot opwekking over Jezus tot de andere mensen spreken: "Maar wie bent u wel dat u beweert de waarheid te hebben? U maakt u zelf tot God. Wie bent u wel dat u meent het te weten? Wat is de Kerk wel dat zij zegt het te weten? U bent hoogmoedig, u hebt geen eerbied voor andere mensen. Wie bent u wel dat u dat doet?"

Zijn we er ons van bewust, dat Jezus letterlijk ook die vragen te verwerken heeft gekregen? Wie bent u wel Jezus, dat U zich tot de Zoon van God maakt? Ge zegt woorden te hebben van Eeuwig Leven, Ge zegt de waarheid te weten en door te geven, wat is waarheid? Jezus heeft exact dezelfde opwerpingen gekregen als wij, werd beschuldigd van hoogmoed, van pretentie, van grenzeloze pretentie. Het is zelfs de reden geweest waarom Hij op het kruis is aanbeland. Hij maakte zichzelf tot de Zoon van God. En hoe heeft Jezus het klaar gespeeld om die opwerpingen te beantwoorden? Wat heeft Hij gezegd en geantwoord? Dit hier: "Moest Ik

uit Mijzelf spreken en mijn woorden aan u opleggen, dan zou Ik ongeloofwaardig zijn en zou u uw gelijk hebben wanneer u tegen Mij zegt: wie bent U wel? Maar Ik spreek niet Mijn woorden maar de woorden van Mijn Vader, die ze Mij heeft gegeven, aan wie Ik gehoorzaam, vooraleer Ik ook u vraag aan Hem te gehoorzamen."

PUBER OF VOLWASSEN

Het verschil tussen geloofsverkondiging en verspreiding van een ideologie ligt daarin: in een ideologie verspreid ik mijn gedachten, mijn opinies, mijn verlangens. Mijn ik is oneindig groot en neemt alle plaats in; het is gewoon opgeblazen. Het geloof verkondigen is dat niet. Want ik spreek niet mijn woorden, mijn opinies, mijn verlangens, ik relativeer mijn 'ik' in de gehoorzaamheid aan Gods Woord zodanig, dat ik zelfs kan verdwijnen want de Geest van de Vader zou spreken.

Aan de mensen die zeggen: "Gij zijt fanatiek, gij dringt u op, gij zijt niet tolerant", moeten wij dan ook zeggen: "Wij zouden inderdaad zo zijn als we alleen onze woorden spraken. Maar voor we aan u vragen om te luisteren, hebben we zelf al lang geluisterd."

Het evangeliseren is de rijpste vrucht van de Geest. Het toont het beste dat de Geest in iemand vaardig is geworden. Zonder kinderen te verwekken voor het geloof en zonder evangeliseren, is een christenmens niet af. We zijn nog in staat van ontwikkeling. We zijn al christen, maar we hebben onze puberteit niet achter de rug, wij zijn niet volwassen. Wij groeien nog.

EEN VRIJMOEDIGE GEEST

Het evangeliseren maakt de christen volwassen. Het eerste wat op de Pinksterdag bleek bij het evangeliseren was de vrijmoedigheid, het durven. Het is de meest spectaculaire vrucht van de Geest die Jezus' leerlingen hebben ondervonden. Ze hebben Hem allemaal in de steek gelaten en zijn gevlucht in de Olijfhof. En dan komt de Pinksterdag, waar zij de vrijmoedigheid voelen die de Geest in hun hart opwekt.

Bemerkend dat het ongeletterde mensen waren, stond de menigte verbaasd toen zij de vrijmoedigheid van Petrus en Johannes zag. En ook Paulus zegt het: "Toegerust met zulk een hoop tred ik op met grote vrijmoedigheid" (vgl. 2 Korintiërs 3,12). Dezelfde vrijmoedig-

heid moet de Geest aan de Kerk schenken. De moed die vrij maakt om op te treden, om het evangelie te midden van de wereld. Onze vrijmoedigheid is vaak alleen naar binnen gericht. We spreken vrijuit over ons geloof, maar alleen voor gelijkgezinden. We nemen praktisch initiatief op pastoraal of liturgisch gebied: het zijn allemaal binnenkerkelijke dingen. Wij hebben grote spreekvaardigheid onder elkaar, eindeloze bijeenkomsten en discussies, grote vrijmoedigheid om onze gedachten aan elkaar te zeggen binnen de Kerk. Dat is goed. Maar God vraagt ons dat we de echte vrijmoedigheid naar buiten, naar de tegenvoeters zouden richten, die niets van het geloof willen afweten en het zelfs bestrijden. Alleen als de Kerk zulke evangeliseerders krijgt, die ook naar buiten durven spreken, alleen dan is de Geest vaardig en krijgt Hij ruimte. En dat soort apostelen, die naar buiten durven gaan, die zeggen: 'Ik ben niet gezonden om binnenwerk te doen' - zoals Paulus zei: niet om te dopen, maar om buitenwerk te doen (vgl. 1 Korintiërs 1,17). Zonder zulke apostelen in een diasporakerk kunnen wij niet eens meer blijven leven. Het territorium waarop we werken en de grond ompsitten en zaaien, wordt langzaam kleiner, de Kerken minotair; en daarbuiten groeit een ontzaglijk groot periferisch gebied waar wij niet meer komen. Welnu, vele van onze innerlijke wonden van de Kerk zouden genezen worden door outreach. Trouwens, al onze managementsproblemen van binnen zouden makkelijker op te lossen zijn met wat meer outreach naar buiten, maar we moeten toegerust worden voor die taak en we moeten het ook leren.

VRAGEN

- * Herken ik bij mezelf die hoge drempel tussen weten en zeggen, bezitten en doorgeven, geloven en evangeliseren?
- * Wat is het verschil tussen geloofsverkondiging en het verspreiden van een ideologie?
- * Als ik door evangeliseren pas een volwassen christen word, ben ik zelf dan al in de puberteit of volwassen?
- * Zijn we bereid ons vrijmoedig naar buiten te richten, naar mensen die niets van het geloof willen weten?

HET BEWIJS

Tenslotte zal hij die geëvangelseerd is, op zijn beurt weer anderen evangeliseren. Dat is namelijk het bewijs van de waarheid, dat is de vuruproef van de evangelisatie: want men kan zich niet voorstellen dat iemand die het woord heeft aangenomen en zich aan het rijk heeft gegeven, zonder dat hijzelf getuige en verkondiger wordt.

Uit: 'Evangelii nuntiandi' van Paus Paulus VI, 1975.

Deel 3

ALS DE GEEST DE RUIMTE KRIJGT EERSTE BEKERING

In die taak van evangeliseren zijn meerdere dimensies:

De eerste evangelisering gebeurt natuurlijk ook door het voorbeeld en het praktische concrete leven van de christen.

Ten tweede evangeliseren wij door te zijn. Ten derde dikwijls ook door de stilte.

Maar Paulus VI zegt in Evangelii Nuntiandi: "Er is geen evangelisering mogelijk in de Kerk als er ook geen expliciet woord wordt gesproken" (Vgl. nrs 41-42). Het voorbeeld evangeliseert, maar het is nog onaf, het is een onrijpe vrucht, het woord moet er bij komen, vooraleer het werkelijk vrucht draagt.

Er zijn soorten woorden. Wat in onze tijd bijzonder weinig beoefend wordt en bijzonder weinig mensen ook kunnen is wat wij zouden kunnen noemen de eerste verkondiging, de eerste evangelisatie, of met een wat meer technische term: het kerygma¹.

DE KRACHT VAN HET KERYGMA

Wat is het kerygma? Het is niet meer dan vijf lijntjes lang. Het is zeggen: 'Gij zijt een arm onmachtig mens, maar zoekend naar rijkdom en naar kracht. Gij zoekt het geluk maar gij zijt niet gelukkig. God is gekomen op de wereld en Zijn Zoon Jezus om u die kracht en dat geluk en die vergeving te schenken. Als gij wilt, open dan uw hart voor Hem. Keer u om. Laat uw hart week worden, gevoelig, laat de korst wegnemen en geef u over aan de Christus en Hij zal u dopen, u bekeren en Zijn Geest geven en u het eeuwig leven schenken'. Dat is het kerygma, niet korter en niet langer.

Daarmee is Paulus, en ook Petrus en de andere apostelen, altijd voortgegaan een leven lang, van stad tot stad. Hij heeft dat gezegd, heel kort, heel indringend, nergens in de stijl van 'ik praat óver Jezus', neen 'ik praat in de Naam van Jezus'. Geen uitleg erbij, geen theologie erbij, gewoon alleen het Paasgeheim van: 'Christus is voor u gestorven en is verrezen', uitspreken, stotterend, zegt Paulus. Want ik kan niet spreken, schrijft hij in een van zijn brieven, en ik was nerveus toen ik bij u kwam, ik heb dat kerygma uitgesproken en het was zo krachtig niet door mij en mijn welsprekendheid, maar door de heilige Geest. Zo krachtig dat gij geloofd hebt. En zo is het duidelijk dat niet ik gepraat heb, maar dat de Geest Zijn kracht heeft uitgeoefend.

GEEN EVANGELISTEN

Welnu, deze evangelisatiewijze die kerygmatisch is, hebben wij bijna niet meer. Het regime, het dieet dat wij volgen in onze huidige Kerk, vertoont een grote onevenwichtigheid. Wij hebben geen eerste evangelisten meer, we hebben ongelooflijk veel leraren en professoren. Ik kom er straks op terug. Die zijn er nodig, maar als wij geen eerste evangelisten meer krijgen, die rechtstreeks in naam van God en van de Christus spreken en de bekering, de doorboring van het hart tot doel hebben, zal het werk van theologen, leraren, catechisten en professoren totaal onmogelijk worden, want men zal iets anders doen dan borduren op een onbestaand stramien. U zult de wol gewoon niet vastkrijgen, want er is geen stramien waarop u borduurt. De eerste bekering is er niet, wat wilt ge dan aan de tweede werken! En zo komt het dat onze evangelisatie bijna verdampt tot een soort algemeen menselijke filosofie, tot een soort gebruik van alle soorten hulpmiddelen; maar de eerste beweging dat de harten bekeerd worden, is niet gebeurd.

EXPLOSIE

Om een ander beeld te gebruiken: bij het begin van het universum is er de 'Big Bang' geweest, waar de energie is vrijgekomen in een geweldige ontploffing. Daarna is dit hele universum georganiseerd in sterrenbeelden, in de Melkweg, in de planeten en in alle mogelijke kleine georganiseerde verhoudingen. Dan zijn de constellaties ontstaan waarover we bibliotheken vol hebben geschreven. Maar

zonder de oorspronkelijke explosie en haar enorme energie zou men van Venus, Jupiter, Mars en de Aarde niet spreken.

De eerste bekering die het kerygma probeert te doen is de 'Big Bang', waardoor iemand gedesorgeriseerd wordt en alles in zijn hart overhoop gegooid wordt en hij zegt: wat ik aanbeden heb verlaat ik, wat ik heb weggeduwd toen ik niet bekeerd was, aanbid ik. Die eerste ontploffing, die brengt een enorme energie, warmte en licht teweeg. Alle mensen, die zo'n bekering hebben meegemaakt - en ze is aan iedereen voorbehouden - weten dat. Er was toen iets wat ik niet heb kunnen weerleggen. Vaak beschrijven ze dit ook door een soort licht dat ze gezien hebben en een warmte die zich heeft ontwikkeld, bijna fysisch. Paulus zegt dat ook bij zijn bekering in Damascus, zijn 'Big Bang', zijn eerste ontploffing. Welnu, die explosies gebeuren te weinig in onze Kerk; en ze gebeuren o.a. te weinig omdat er te weinig mensen zijn die explosieven aanbrenge, kerygmatische eerste evangelisten, eerste predikers. En we laten het aan het vrije waaien van Gods Geest over dat Hij er zich mee belast explosieven aan te brengen. Maar het is ons recht niet te eisen van God dat Hij aan elke mens een weg naar Damascus, zoals Paulus, geeft. We hebben niet te eisen van God dat Hij het zelf doet. Hij vraagt, dat wij het doen, en dat is het kerygma.

GEEN THEATER

Waarom is kerygmatisch spreken, direct het hart bewerken, zo moeilijk? De moeilijkheid ligt ook hier dat men niet kerygmatisch kan spreken als men zelf niet helemaal kleef aan de boodschap en ook helemaal zelf bekeerd is. De minste afstand tussen wat ik spreek in het kerygma en wat ik beleef, is fataal en maakt mijn woord ook duidelijk ongeloofwaardig bij de toehoorder. Hij zal onmiddellijk zien dat ik speel, dat ik een theater opvoer. Die presence, die tegenwoordigheid, dat kleven aan de boodschap is natuurlijk bijzonder veeleisend voor de predikant.

Vaak vindt men ook de gave van kerygma bij heel veel mensen die niet veel afweten van de Bijbel en theologie, maar die tenminste dit hier hebben: dat zij met heel hun wezen kleven aan het christendom, en als zij de mond opendoen klinkt het authentiek. Dat is niet gemakkelijk. Trouwens, dat is ook een gave van de Geest,

het kerygma. Dat is ook gegeven door de Geest. Maar ik denk dat er meer mensen zijn die dit hebben, dit kerygma van de directe prediking, dan wij denken.

DE MOEILIKSTE WEERSTAND

Een andere zaak die het moeilijk maakt als men eerste evangelisatie wil doen, is dat men vaak niet sterft in zijn bed. De meeste echte grote evangelisten reizen rond, gaan van stad tot stad, lijden veel, worden vaak ook buitengeworpen, en sommigen eindigen in de marteldood. Alle apostelen zijn zo geëindigd. Het is met uw leven te betalen wanneer ge eerste evangelist wilt zijn en kerygmatisch prediker. Dan is het bijna zeker dat u het op een of andere manier met uw bloed betaalt, hetzij letterlijk of hetzij figuurlijk, want de prediking is veeleisend. Maar zij geeft ook een ongelooflijke vreugde, omdat men dan duidelijk het gevoel heeft dat men vader is van vele kinderen. Zoals Paulus zegt: Gij zijt de kinderen, die ik heb voortgebracht; gij hebt geen andere vader dan God. Ik zelf en al de anderen zijn paedagogen geweest en leraren, een enkele heeft u tot het geloof voortgebracht." Maar het is ongelooflijk veeleisend, want er is weerstand te verwachten. Misschien is de moeilijkste weerstand nog bij ons niet vervolging, men zit niet meer achter ons aan met de bijl om het hoofd af te hakken - maar de moeilijkste weerstand in onze tijd is wellicht de ironie ofwel de beschuldiging naïef te zijn en kinderachtig, met dingen af te komen, die al lang voorbij zijn. Dat is veel lastiger om te dragen dan de bijl van de beul. Dat duurt ook een heel leven, en de fysische marteldood duurt een paar minuten. Als we dit dieet van de Kerk in haar prediking niet een beetje veranderen, zullen wij binnen enkele tijd nog heel weinig mensen hebben. We maken geen nieuwe christenen meer waar geen nieuwe vis meer opgestoken wordt, en we komen tot uitputting. Een aantal priesters zegt mij: "Het uur is aan de leek", maar ik vind geen leken meer. Nu, het kan ook niet anders wanneer we nooit meer jonge vissen op het water steken en alleen nog voortdoen met uit te vissen wat er al lang op zit.

GEEN SCHRIK HEBBEN

We hebben dus een bijzondere nood aan evangelisten die dat kunnen, die ook wat geschoold worden daarin, alhoewel de

definitieve scholing niet kan gebeuren: het is een gave van de heilige Geest. Het hart raken, dat is het allereerste wat ook de eerste evangelisatoren gedaan hebben. Er is ook bijna niets meer in onze Kerk, zoals de volksmissies en volkspredikanten, die in die tijd af en toe bekeringsretraites maakten. Er gebeurt wel goed werk en individuele bekeringsretraites en collectieve retraites ook, maar dat zijn maar enkelingen. Natuurlijk, een heel deel van de randchristelijke Kerken of gemeenschappen doen aan zulke evangelisatie, en soms hebben wij wel schrik een beetje te worden als een elektronisch predikant¹. Ik weet niet of we daar zoveel schrik van moeten hebben. Maar we moeten niet in de fouten van de elektronische predikanten vallen; het geld mag bij ons geen rol spelen en we mogen ook niet spelen, een theater opvoeren. Maar voor de rest zit er in hen toch iets duidelijk kerygmatisch. Als we binnen de Kerk blijven, bij de bisschoppen en bij de Paus; als we binnen de Kerk blijven in onze normaal christelijke gemeenschappen en in de traditie gaan staan met grote openheid en liefde, zullen wij dat gevaar niet lopen dat het kerygma ontaardt tot een soort fanatieke prediking voor eigen zaak. De Kerk zal ons daarbij leiden en de Geest ook.

Voer ook directe verkondiging waar het hart van iemand naar buiten treedt en zich aan het hart van een ander geeft. Dat wil niet zeggen dat het daarbij kan blijven.

HET GEDULD VAN DE DIDACHE

Er moet ook na het raken van het hart een vorming van het verstand gebeuren, en dat noemt men de didachè - het leerhuis, zou u kunnen zeggen. Het leerhuis, de didachè is een veel kalmer, expliciter, langduriger, systematischer woord. Het is geduldig, zakelijk - ook in spreken - inzichtelijk, grondig. Meer dan de explosieve kracht van de eerste bekering. Daartoe zijn andere mensen in de Kerk nodig. Leraren en theologen, die we echt nodig hebben. Het komt hun toe de leer systematisch en rustig uiteen te zetten, geordend en volledig, want de emotieve schok van de bekering werkt als een soort vulkaanuitbarsting.

Wie zich in het diepst van zijn hart laat aanspreken door Gods Woord, maakt een soort ommekeer, een revolutie mee. Zijn denken en zijn voelen en zijn waarden worden onderste boven gegooid, en die ommekeer brengt wat

puin mee dat moet geruimd worden uit het voorgaande leven. Maar vooral moet je dan binnentreden na de eerste bekering, naar een soort nieuw geestelijk land, waar alles objectiever en rustiger in kaart moet worden gebracht. Dat is de catechese, de theologie, het onderricht. En dan groeit de eerste bekering, het kerygma uit tot een geordend Credo, tot sacramenten, tot geboden, tot catechese. En dat is het werk van de leraren, die de schoonheid en de samenhang van het geloof kundig ontvouwen. Dat hebben we absoluut nodig. Maar de tweede soort, leraren die het landschap in kaart brengen, kunnen natuurlijk niets in kaart brengen als er geen landschap is. En dat landschap - bij vele bekeerlingen nog chaotisch, ongeordend - wordt gemaakt door de eerste bekering.

De eerste bekering gaat niet altijd het doopsel vooraf. Wie als kind gedoopt is, moet vaak nog zijn echte bekering doormaken als hij wat ouder is. Het gebeurt ook niet altijd. De eerste bekering is een stap, het kan een langdurig proces zijn. Vaak noemt men dan die bekering, de eerste fundamentele bekering, een soort doopsel in de Geest. Dit is waar en niet waar. Een echt doopsel is het niet. Er is maar één doopsel. Maar het is toch wel waar langs de andere kant, omdat het iets weg heeft van de Pinksterdag n.l. de Geest, vaardig in ons, brengt die bekering tot stand.

BEZINNINGSVRAGEN

1. Als wij geen eerste evangelisten meer krijgen, wordt het werk van catecheten en theologen onmogelijk. Hoe krijgen wij in onze kerk weer evangelisten? Bidden wij ervoor?
2. Wat betekent deze boodschap van kardinaal Danneels voor onze catechese en vormselvoorbereiding?
3. Als ons hart geraakt is, volgt door onderricht de vorming van ons verstand. Wat doen we ermee?

Deel 4

ALS DE GEEST DE RUIMTE KRIJGT

DE HEILIGEN

Er zijn ook een soort geloofsverspreiders en predikanten, die heel speciaal zijn, die nog

kerygmatischer zijn. Het zijn noch catecheten, noch eerste evangeliseerders. Het zijn de heiligen. De heiligen evangeliseren op een bijzonder eigen-aardige manier. Meestal bewegen ze niet, meestal spreken ze ook bijna niet. Ze evangeliseren op de wijze van een kachel die gloeit. Ze verplaatsen zich niet, de kachel blijft staan, maar ze hebben als effect dat ieder rond de kachel gaat zitten. Zulke mensen hebben we broodnodig. Zij evangeliseren door een intens geloof, door een diep gebed, door een leven van boetvaardigheid en van opoffering door een soort, ik zou bijna zeggen, gloeien van binnenuit. Andere evangeliseerders en predikanten werken volgens de wetten van de mechanica, de geestelijke mechanica. Ze dragen met hefboomen kracht over op anderen. De heiligen evangeliseren op de wijze van de thermiek: ze stralen warmte uit en ze hebben vaak een heel diepe zowel kerygmatische als didactische invloed. Heiligen overtreffen dus alle andere predikers, omdat zij het fundamentele charisma hebben dat aan de basis ligt van alle andere: het charisma van de liefde. De liefde evangeliseert automatisch. De andere charisma's van predikant, van evangelist, kunnen niet leven zonder dat ze op de liefde ingeënt zijn. Ze zijn een soort varianten van liefde. Maar als u de basis zelf hebt zoals bij de heiligen, dan hebt u een diepe evangelisatiekracht. Paulus zegt daarom: 'Alle charisma's gaan voorbij; alleen de liefde blijft. ☒ Streeft dus vooral naar die liefde' (vgl. 1 Korintiërs 13).

DE VRUCHTEN VAN DE GEEST: CHARISMA'S DIE OPZIEN BAREN

De Geest draagt ook vruchten, we hebben het daarnet gezien. Hij bekeert, Hij doorboort het hart, Hij brengt in herinnering en Hij doet het evangelie verstaan. Hij maakt Christus voor u levend en geeft evangeliesatiekracht en vooral vrijmoedigheid. En ook de ontdekking van het charisma dat men zelf is, al is men nu kerygmatisch prediker, theoloog, of categeet. En allen moeten we heilig zijn. Er zijn dan vruchten van de heilige Geest die de eerste soort zijn, die geen enkel opzien baren. Het zijn vruchten waar Paulus op ingeschreven heeft in de Galatenbrief waarin hij zegt: ☐ De vruchten van de Geest zijn: liefde, vrede, vreugde, geduld, vriendelijkheid,

goedheid, trouw, zachtmoedigheid en ingetogenheid (Gal.5,22).

Het heeft mij erg verwonderd bij zo'n krachtige figuur als Paulus, dat de vruchten van de Geest die hij voorstelt, allemaal ongespierde deugden zijn. Liefde, vreugde, vrede, geduld, vriendelijkheid, goedheid, zachtmoedigheid. Dit zijn geen gaven waar met de vuist gewerkt wordt. Het is niet creativiteit, initiatiefrijk zijn, dat is het niet. Nochtans was Paulus wel zo iemand. Nu, waarom spreekt hij over die ongespierde deugden als de vruchten van de Geest? Ik weet het niet. Mijn hypothese is deze: wanneer men een creatief, initiatief, krachtig, ondernemend, onweerstaanbaar, rusteloos prediker is, kan dit nog uit twee bronnen voortkomen. Het kan komen van de heilige Geest, duidelijk. Maar het kan ook komen uit uw eigen zelf, dat het meer uw eigen is dat ge propageert en naar voren brengt, meer uw temperament, meer dan van de Geest. Als u vreugdevol, liefdevol, geduldig, vriendelijk, zachtmoedig, trouw en ingetogen zijt, komt het bijna zeker niet alleen van u, maar komt het diep van de heilige Geest.

Overigens moeten we niet treuren wanneer we daarin niet de temperamenten herkennen. Het zijn geen temperamenten, het zijn diepe houdingen van het hart die men dan krijgt. En het is troostend te weten dat de heilige Geest zo subtiel is dat Hij onze eigen temperamenten en ons karakter en onze gaven die we van Hem hebben, kan bezielen. Hij werkt meestal in die lijn. Het is uitzonderlijk dat een van nature zachtmoedig mens plots iemand gaat worden die krachtig schreeuwt zoals Johannes de Doper aan de oever van de Jordaan. Het is zeer verwonderlijk dat een temperamentvol, krachtig, zeer impulsief mens precies karthuizer zal worden. Maar de Geest is zo subtiel dat Hij ons respecteert en dat Hij binnen onze natuurlijke gaven, als in de natuurlijke bloedbaan en in de natuurlijke zenuwbanen, zijn electriciteit inbrengt en ons dan evenwichtiger laat zijn. Maar toch wel wat in de lijn van zoals Hij ons in de schepping heeft gemaakt.

VERLENGDE GALATENBRIEF

De lijst van stille gaven van de heilige Geest: de liefde, de vreugde enz. zou u kunnen aanvullen met heel eenvoudige dingen. Zulke gaven zijn ook 'verborgen trouw, de

zelfvergeten goedheid, (levenslang ziekenzuster), plicht zonder veel woorden huismoeder), onwrikbaar vertrouwen van de zondaar dat Gods hart groter is'. Er bestaan mensen, vastzittend in de zonde, die er erg onder lijden, voor wie de zonde bijna meer tranen dan plezier meebrengt en die onder die onmacht een bijna onschuldige bron van liefde tot God en verlangen naar Hem behouden hebben. Het zijn die mensen, die niettegenstaande dat hun hart hen grondig beschuldigt, de gave hebben gekregen van het vertrouwen, niet van een excuus om te zondigen, maar als troost voor het grote verdriet dat ontstaat uit hun zonde bijvoorbeeld; ofwel gewoon de gave van de 'volharding in de bekeringen, de warme goedheid voor iemand, de echte liefde tot God, de brandende gloed van het innerlijke stille gebed, het geduld in pijn, de vreugde van een goed geweten. Dat is het huidige werk van de Geest' en is de verlenging van de Galatenbrief. Deze verlenging heb ik ontleend aan de Nieuwe Katechismus (pag. 232), waar heel goede dingen in staan.

Deel 5

ALS DE GEEST DE RUIMTE KRIJGT (slot)

DE BIJZONDERE GAVEN VAN DE GEEST

Er zijn andere dingen: de bijzondere gaven van de heilige Geest. Dat zijn dan gaven die niet van binnen verborgen zijn in, maar die ons gegeven worden voor de Kerk en de wereld om te werken b.v. de opvallende, verkwikkende gave van zielzorg. Er zijn mensen, priesters en leken, die de gave hebben van de nood van iemand te begrijpen, te beluisteren en het pastoraal te verwerken. Een vooruitziend bestuur, ook dat is een gave van de Geest; de gave van vormgeving in de kunst, religieuze kunst en andere; een gave van jeugd op te voeden in moeilijke tijden. Echte jeugdopvoeders, nu in deze moeilijke tijd, doen dat niet zonder het charisma van de Geest. Er zijn zelfs ook charismatische plaatsen op de wereld waar ik geen uitleg voor weet, maar als je er bent voel je een soort genade van het oord, het milieu (Maria-oorden, Rome, Jeruzalem, ook Taizé, enz.). Daar gebeurt niets uitzonderlijks, integendeel, maar er zit iets.

Een bijzondere gave - en ik ontleen dat ook aan de Nieuwe Katechismus, de Nederlandse Katechismus beschrijft het (pag. 233) - is het gewone bestuur van de Kerk. 'Het gewone bestuur is de eerste weg van de Geest, en niemand kan de liefde, de blijdschap, de vrede, het geduld, de vriendelijkheid, de goedheid, de trouw, de zelfbeheersing en de ingetogenheid schatten, die zich via de bestuurders van de Kerk, de krachtigen en de bescheidenen, in deze wereld hebben verbreid'. Ik zeg dat niet, want het zou voor mijn eigen winkel zijn, de Nieuwe Katechismus zegt dat.

CHARISMA'S AANGEPAST AAN DE TIJDEN
Er zijn gaven die aan tijden aangepast zijn, charisma voor een bepaalde tijd, niet altijd te definiëren, te omlijnen. Maar toch, meestal kun je ze zien. Een gave die we in onze tijd nodig hebben, een gave die wij absoluut nodig hebben, is de gave van de onderscheiding. Er zijn zo veel dingen aan het gebeuren in deze wereld, geestelijk en spiritueel; zo veel bewegingen aan het ontstaan. Het is zo'n rumoerige en rijke tijd, zo'n overvloed aan nieuwe dingen spuit uit de grond als geisers, die warmwater opstuwen. De wereld is een tuin geworden met allerhande planten en bloemen, nooit zijn er denk ik zoveel tegelijk geweest. Wel, de gave van de Geest in deze tijd en voor ons en voor de Kerk is die van de onderscheiding. Zijn het wegen ten leven of zijn het wegen ten dode. Moet ik dat besproeien of moet ik dat snoeien? Het charisma van de onderscheiding heeft elke christen nodig in deze wereld.

Een andere gave in een tijd waar de stuurloosheid hoogtij viert, is de gave van gemeenschappen opbouwen, toegerust zijn voor het geestelijk leven en zelfs voor onderricht en evangelisatie.

Een rumoerige tijd. Onze tijd lijdt ook een beetje aan een Babelse spraakverwarring. Welnu, de gave van mensen te hebben die daar in klaar zijn door evenwicht en wijsheid en toch door grote openheid, voor wie de trouw niet is het pure reproduceren van het verleden, maar het organisch ontwikkelen van het verleden. Ook de gave van profetie is in onze tijd bijzonder belangrijk, want ze is onmisbaar om de tekenen des tijds te leren. De gave van profetie is niet zozeer de toekomst voorspellen maar zeggen of die toekomst ten leven leidt of ten dode. Dat is charisma van de Geest. De

algemene scepsis in deze tijd ligt b.v. in de terughoudendheid in het religieuze. Daaraan beantwoordt het charisma van de vrijmoedigheid, van durven spreken, van de toon te vinden dat men niemand kwetst, maar toch gezegd krijgt wat men is. De gave om de grijsheid van de relativiteit te doorbreken door uw eigen mening uit te spreken zonder dat men kwetst of blessures maakt. Een bijzonder moeilijke en belangrijke gave in onze tijd is te kunnen zeggen wie men is als men christen is. Vandaar dat zelfs de moslims gelukkig zijn het te horen, ook al bekeren zij zich niet. Er moet ergens een toon bestaan, een timbre van spreken en een manier van zich te uiten vanuit de hele persoon, waardoor ook niet-gelovigen en anti-gelovigen u komen bedanken, dat ge zegt wat het is christen te zijn. Het moest bestaan!

EN DE BUITENGEWONE GAVEN?

Er zijn ook buitengewone gaven. Tot nu toe waren het de stille die men niet en bijna niet hoort, de gaven die wij allemaal hebben en die nodig zijn voor de opbouw van Kerk en wereld.

Gaven die eigen zijn aan onze tijd van crisis: onderscheiding, aanmoediging zou ik ook zeggen, de grote gave in onze tijd voor elk gezag, voor elke christen is te kunnen aanmoedigen en aanmoedigen op serieuze basis: met schouderklopjes, door niet de boodschap te verwateren, maar door de boodschap te verdiepen. De buitengewone gaven, dat zijn de zogenaamde gaven die men noemt de charisma's, maar alles kan charisma genoemd worden, ook die van de Galatenbrief. Maar de buitengewone gaven zijn meestal de gaven aan een of ander gegeven, punctueel voor een bepaalde zaak, voor een bepaalde tijd of voor een bepaalde opdracht en die zijn er. We zijn daar denk ik te weinig open voor geweest de laatste vijftig jaar in de Kerk. Het valt mij bijvoorbeeld op wanneer wij op Hemelvaart het evangelie lezen waarin Jezus zegt: 'Degenen die in Mij geloven, die zullen slangen opnemen en het zal hun niets doen, dodelijk vergif drinken en zij zullen niet sterven. Zij zullen de zieken de handen opleggen en genezen. Zij zullen aangevallen worden en ze zullen er aan ontsnappen. Zij zullen vreemde talen spreken'. Het valt mij op dat in geen enkele van onze normale Kerken daarover gepredikt wordt. Daar wordt een

zedig stilzwijgen over bewaard, alsof dit maar gold voor Jezus' tijd.

Het geldt natuurlijk voor onze tijd, en misschien voor onze tijd nog meer dan voor vijftig jaar geleden.

DE AUTHENTICITEIT VAN DE BUITENGEWONE GAVEN

Alleen, zou ik erbij zeggen, is niet profeet wie het denkt te zijn; is niet genezer, wie het denkt te zijn. Wanneer is men het? Reeds in de hele oude tijd, in de traditie Apostolica van Hypolitus rond 200 waarin de eerste wijdingen: priester, diaken, zelfs subdiaken al genoemd worden, daar wordt ook gesproken over een bediening, nl. de therapeut, de genezer. Daarbij staat, toen al: men hoeft die niet te wijden; ge moet zien of hij het kan, en als hij het kan dan is hij het. Welnu, ik zou het u nog zeggen: men moet zien of men het kan, men moet ook laten proberen. Maar men zal vlug zien of hij het doet in eigen naam, of dat hij het doet als iets dat van verder komt. Als hij het doet in eigen naam zal hij gelukkig zijn dat hij iemand heeft doen rechtstaan. Als hij het doet in naam van God zal hij er eerder over gegeneerd zijn en zeggen: 'Het is mij overkomen en ik hoop dat het mij niet te veel overkomt'. Dat is een eerste voorwaarde voor de uitzonderlijke charisma's, genezing, profetie en noem maar op: dat men niet uit eigen beweging doet alsof het een woord is of een geste die van verder komt dan van mij. Ge moet het dus proberen en er voor open staan. Dat is wat Paulus ook altijd gezegd heeft in het Nieuwe Testament, de charisma's moeten gediscerneerd¹ worden door de herders. Dat die zich dan af en toe een keer vergissen in een charisma, of een uitschakelen die er was, dat is jammer. Maar die komt toch terug langs de achterpoort. Het is belangrijk dat we ze ook niet doden, want als we zeggen allemaal onder elkaar: 'Er zijn geen uitzonderlijke charisma's, en al diegenen die ze hebben, die uitzonderlijke charisma's, die zijn volksbedriegers', dan zullen die er nooit zijn. Ook de openheid voor charisma's is belangrijk. Trouwens, niet alle charisma's zijn spectaculair; ook als ze uitzonderlijk zijn, b.v. de innerlijke genezing van trauma's in het verstand, in het hart, in het geheugen en in de verbeelding van tienduizenden mensen; de blessures die daar zitten, die genezen, dat kan

niemand zien: een uitzonderlijk diep charisma in onze tijd en belangrijker dan andere.

DRIE CRITERIA

Om de authenticiteit van charisma's te bepalen en te discerneren is niet voldoende: doet hij het tot eigen voordeel en uit eigen macht. Als tweede komt er bij: zijn er herders bij geweest om het te discerneren en te onderscheiden, en het derde wat ik er zou willen bijvoegen is: zijn die charisma's normalerwijze ook verbonden met de sacramentele heilseconomie van de Kerk? De charisma's, die zijn innerlijk en uiterlijk; die hangen vast aan de Eucharistie en aan de Ziekenzalving. Als men ze ervan losknipt en zegt: "Dit gebeurt door de Geest rechtstreeks; het andere is koude therapie die ge niet kunt voelen", dan is men er niet. Want de sacramenten zijn werkelijk warmte. Als ze koud geworden zijn, dan is het omdat wij er ijs opgelegd hebben. We moeten dit verbinden; daarom is één van de diepe middelen om te kunnen discerneren of een charisma authentiek is: zit het ergens ook verbonden in de omgeving van een van de fundamentele heilsdaden in de Kerk, die wij noemen de sacramenten?

GELOOFWAARDIGHEID VAN DE KERK

Een groot charisma in onze tijd - ik denk het mooiste - dat is het gezinsleven, een rustig, vredevol, liefdevol, gelovig, hoopvol gezinsleven. Dat is in onze tijd het grote charisma van geloofwaardigheid van de Kerk. Ik heb er een theorie over, ze kan wel verkeerd zijn, maar ik geef ze voor wat ze waard is. De geloofwaardigheid van de Kerk in het begin van de Kerk zijn, denk ik, de martelaars geweest. Men zei: 'Mensen die hun leven geven voor zo iets, dat is zo ernstig, dat moet waar zijn.' Daarna zijn er nog monniken gekomen en men zei: 'Mensen die dat alles qua geleerdheid, qua beschaving kunnen doen en die een voorbeeld geven van samenleven en broederlijkheid en eenvoud, dat moet waar zijn.' Daarna is de geloofwaardigheid van de Kerk hoofdzakelijk verbonden geweest aan de charitasdienst, in ziekenzorg, in opvoeding, catechese, onderwijs enz. In de Middeleeuwen is dat voor een groot deel van de Kerk geweest. En vanaf de 16e en 17e eeuw zijn het vooral de missies geweest: deze Kerk, die in staat is om zoveel mannen en vrouwen voor altijd ver van

huis te sturen om die boodschap uit te dragen, dit doet men niet als God er niet achter zit. Al deze dingen zijn nog voor een stuk waar, maar ze zijn niet meer de fundamentele geloofwaardigheid van de Kerk. Ik denk dat als wij in de huidige tijd, wereld, bekwaam zouden zijn om gezinnen te hebben die de liefde herontdekken en die beleven met een grote openheid voor kinderen, met een verdieping van de man-vrouw-verhouding, met warmte in een gezin, dat dit duizenden mensen zou aantrekken om te vragen: 'Waar zit die bron, die put van Jacob, waar gij zit te drinken nu?' Want de zwaarste beproeving en het grootste lijden en de armste pathologie van onze tijd zijn het huwelijk en het gezin. Daar kunt ge toch niet over twijfelen. Toch is het daar, dat de geloofwaardigheid van de Kerk speelt. De gezinnen worden in de Kerk misschien wel het meest beproefd. Maar het is een charisma een goed gezinsleven op te bouwen.

BESLUIT

Kardinaal Danneels eindigde met een tekst van de metropoliet Ignatios van Lattaquié die ook in de brief van de Nederlandse bisschoppen is opgenomen en op blz. 14 staat afgedrukt. 'Ik kan het niet beter zeggen', zei de kardinaal, 'de Geest doet het.'

Bron: Deze toespraak is gepubliceerd in een brochure waarin ook staat de toespraak die professor Henau op dezelfde open dag uitsprak (0331 op www.stucom.nl). In 1998 is de toespraak van Danneels in vijf delen gepubliceerd zoals hierboven.

<http://www.stucom.nl/pub/0022/0022c.htm>

Danneels, Godfried kardinaal [2374] Als de Geest de ruimte krijgt. / 1998 jan-feb / blz 8 (Heilige Geest / Open Dagen)

Danneels, Godfried kardinaal [2403] Slapend christendom wordt wakker. / 1998 mrt-apr / blz 10 (Heilige Geest)

Danneels, Godfried kardinaal [2432] Eerste bekering. (toespraak Pinksteren 1998). / 1998 mei-jun / blz 16 (Open Dagen)

Danneels, Godfried kardinaal [2450] Als de Geest de ruimte krijgt I. (toespraak Nat. Open Dag Pinksteren 1991). / 1998 jul-aug / blz 8 (Open Dagen)

Danneels, Godfried kardinaal [2477] Als de Geest de ruimte krijgt II. (slot – toespraak Nat. Open Dag Pinksteren 1991). / 1998 sep-okt / blz 10 (Open Dagen)